

Kızlar Ağısı
Hamamı'nın
planı

Yapı, iki bölümü Ayasofya'daki Haseki Hamamı'nda olduğu gibi doğudan batıya bitişik olarak uzanan çifte hamamdı. Doğru yönündeki erkekler kısmının kemerli ve sütunlara oturan bir giriş revakı vardı. Erkekler ve kadınlar kısmının büyük kubbeli camkânları taş ve tuğladan karma teknikle yapılmıştı. Glück'ün bildirdiğine göre sökülmüş olan kurnalardan biri, yeniden yontulmuş eski korint nizamında bir sütun başlığı idi. Her iki kısımda da soyunma yerlerini takip eden ılıklik vardı. Sıcaklıklar ise köşelerinde halvet hücreleri olan dört eyvanlı şemaya göre yapılmış olup Osmanlı hamam mimarisinde "A" tipi denilen grubun bir örneğini teşkil ediyordu.

Abbas Ağa'nın Cerrahpaşa'da Esekapisı yakınında bulunan ikinci hamamı da ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca Sirkeci'de Salkımsöğüt caddesi kenarında olan ve Küçük Kızlar Ağısı adıyla anılan tek hamamı da korunması için gerekli kararlar alınmışken 1985'e doğru yok edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

1687 Tarihli Abbas Ağa Vakfıyesi, TSMK, E. H. nr. 3039; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 333; Râşid, *Tarih*, I, 144, 254; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 102-103; Hammer, *Constantinopolis und der Bosporos*, Pesth 1822, I, 536; F. C. Endres, *Die Türker*, München 1916, s. 12; a.mlf., "Konstantinopel", *Velhagen und Klasings Manatshefte*, XXX/1 (1915), s. 257-272; H. Glück, *Probleme des Wölbungsbaues I: Die Bäder Konstantinopels*, Wien 1921, s. 90-94, 161-162; Yüksel Yoldaş Demircan, *İstanbul Mimarisini İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul 1989, s. 376; Mehmet Nermi Haskan, *İstanbul Hamamları*, İstanbul 1995, s. 211-213; Semavi Eyice, "İstanbul'un Ortadan Kalkan Bazı Tarihi Eserleri II", *TD*, sy. 27 (1973), s. 143-156; R. Ekrem Koçu, "Abbas Ağa", *İst.A.*, I, 9.

SEMÂVİ EYİCE

KİBİR (الكبر)

Sözlükte "büyüklük" anlamına gelen **kibir** (kibr), **tevazuun** karşısı olarak "kişinin kendini üstün görmesi ve bu duyguya başkalarını aşağılayıcı davranışlarda

bulunması" demektir; ancak kelimenin daha çok birinci anlamda kullanıldığı, büyülenme ve böbürlenme şeklindeki davranışların ise bu huyların dışı yansımasından ibaret olduğu belirtilir. Aynı kökten gelen **tekebbür** ve **istikbâr** kibre yakın anlamlara gelmekle birlikte kibri büyüklük duygusu, tekebbürü ise bu duygunun eyleme dönüşmesi şeklinde yorumlayanlar da vardır (meselâ bk. Gazzâlî, III, 343-344; Ferîd Vecdî, VIII, 43). Kaynaklarda, tekebbürün en ileri derecesinin gerçeği kabule yanaşmayarak Allah'a karşı büyükmek ve O'na boyun eğip kulluk etmeyi kendine yedirememek olduğu ifade edilir. İstikbârın iyi ve kötü olanı vardır. İyi olanı insanın büyük ve değerli bir kişi olmayı istemesi, bunun için gerektiği şekilde davranması, gerekli niteliklerle donanması; kötü olanı ise kişinin sahip olmadığı meziyetlerle övünerek kendini olduğundan farklı göstermeye çalışmasıdır. Tekebbürün de benzer şekilde iki farklı anlama geldiği görülür. A'râf sûresinin 146. âyetinde kibir taslayanlar eleştirilirken "haksız olarak" kaydının konması dikkate alınarak bir kimsenin sahip olduğu gerçek meziyet ve erdemleri ölçüsünde kendi değerinin farkına varmasında bir sakıncanın bulunmadığı belirtilmiştir (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "kbr" md.; *Li-sânü'l-'Arab*, "kbr" md.; *Tacü'l-'arûs*, "kbr" md.). Ucb (kendini beğenme), ihtiyâl ve huyelâ (büyükleme), fahr, tefâhur (övünme), tahkir (başkasını aşağılama), tecebbür (zorbalık), tuğyan (taşkınlık) gibi kibre yakın anlamlarda kullanılan başka kavramlar da bulunmakla birlikte bunlardan yalnız ucb kelimesi kibir gibi literatüre ahlâk terimi olarak girmiştir. Kaynaklarda genellikle ucbun kibirden farklı olduğu belirtilir. Buna göre kişinin kendini büyük, başkalarını küçük görmesine kibir, başkasını küçük görmeden kendini ve yaptıklarını beğenerek böbürlenmesine de ucb denilir. "Kişinin geçici değerlere aldanıp onlarla avunması" anlamına gelen gurur da Türkçe'de "kendini beğenme, böbürlenme" mânasında kullanılmaktadır.

Kur'an'da kibir kelimesi terim anlamıyla bir âyetinde geçmektedir (el-Mü'min 40/

56); aynı anlamda sekiz yerde değişik isim ve fiil kalıplarında tekebbür (el-A'râf 7/13, 146; en-Nahl 16/29; el-Mü'min 40/27), kırk dokuz yerde de istikbâr kavramları yer almıştır. Ayrıca izzet, muhtâl, fahûr, fehâr ve tefâhür, cebbâr, âlî ve ulûv, tâgi ve tuğyan gibi kavramlar da kibir ve ucbun farklı tezahürleri olarak kullanılmıştır. Kur'an'da bu tür kavramların genelde Câhiliye dönemi anlayışıyla benzer topluluklara özgü olup sefeh, hamiyet, asabiyet gibi terimlerle ifade edilen; soyululuk, zenginlik, siyasî-içtimai statü üstünlüğü gibi motiflerle beslenen zorbalık ve barbarlık ruhunun yansımaları olarak ortaya konulduğu görülür. Yalnız bir âyetinde (el-Haşr 59/23) mütekebbir kelimesi Allah'ın isimleri arasında, bir âyetinde de (el-Câsiye 45/37) kibriyâ Allah'ın sıfatı olarak geçmektedir. Son âyetinde mutlak anlamda büyüklüğün Allah'a mahsus olduğu bildirilir. Âyetlerin bazısında tekebbür ve istikbar, kendisinin Âdem'den daha üstün olduğunu ileri süren İblîs'in büyükleme duygusuna kapılarak Âdem'e secde etmesini isteyen ilâhî buyruğa karşı çıkışını anlatır (el-Bakara 2/34; el-A'râf 7/12-13; Sâd 38/74). Diğer âyetlerde ise aynı kavramlar inkârcıların Allah'ın âyetleri, kitabı ve dini, Peygamber ve onun tebliğleriyle müslüman topluluk karşısındaki aşağılayıcı ve reddedici tutumlarını, kendini beğenmişliklerini ifade eder. Önceki peygamberlerin tebliğ faaliyetlerinin açıklandığı âyetlerde onların da benzer tepkilerle karşılaştığı anlatılarak bu tutumun her devirdeki inkârcıların ortak tavrı olup bunun bir ahlâk hastalığı sayıldığı belirtilir. Bazı âyetlerde istikbâr, inkârcılar arasından özellikle varlıklı ve aristokrat kesimin yoksul ve zayıf çoğunluğa karşı takındığı aşağılayıcı ve baskıcı tutumu ifade etmek üzere kullanılır ve bu sosyal problemle ilgili olarak çeşitli peygamberlerin kavimlerinden örnekler verilir (meselâ bk. el-A'râf 7/75-76; Sebe' 34/31-33).

Gerek kibir gerekse ilgili diğer kavramlar hadislerde de geçmektedir. Bu hadislerle göre kibir gerçeği inkâr etmek, hakkı kabul etmemek ve insanları küçümsemek, hor görmektir (Müslim, "İmân", 147; Ebû Dâvûd, "Libâs", 26; Tirmizî, "Birr", 61). Kibir insanı zalimler arasına sokar (Tirmizî, "Birr", 61); cehennemliklere mahsus başlıca kötü huylardan biridir (Buhârî, "Edeb", 61; Müslim, "Cennet", 47). Kıyamet gününde kendini beğenmiş kimseler Hz. Peygamber'den uzak kalacaklar (Tirmizî, "Birr", 71), böbürlenip ça-

KİBİR

İlim satanlar Allah'ın ilgi ve merhametini kaybedeceklerdir (Buhârî, "Libâs", I, 2, 5; Müslim, "Libâs", 42-48). Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse cennete giremeyecektir (Müslim, "İmân", 147; Ebû Dâvûd, "Libâs", 26). Özellikle son hadis, kibrin ne kadar kötü bir huy olduğunu gösteren bir delil olarak konuyla ilgili bütün kaynaklarda zikredilir. Gazzâlî bu hadisi açıklarken özetle şu görüşlere yer verir: Kibir cennete girmeye engeldir; çünkü insanın müminlere yaşarış huylar kazanmasını önler; halbuki bu huylar cennetin kapıları demektir. Kibir cennetin bütün kapılarını kapatır; zira kibirli kişi kendisi için istediğini başkaları için isteyemez (Gazzâlî, III, 344). Söz konusu hadiste ifadenin hayli ağır olmasını dikkate alan bazı âlimler, buradaki kibirle "Allah'a karşı büyükleme ve O'na boyun eğip kulluk etmeyi kendine yedirememeye" anlamının kastedildiğini belirtmişlerdir. Aynı hadis, "Kıyamet gününde müminler kalpleri kibirten arındırıldıktan sonra cennete girebileceklerdir" şeklinde de yorumlanmıştır (İbnü'l-Esîr, IV, 5).

Kibir, erken dönemlerden itibaren İslâm ahlâk ve tasavvuf kitaplarıyla edep ve hikemiyata dair mecmuaların önemli konularından biri olmuş; bu kaynaklarda kibrin anlamı ve mahiyeti, sebepleri, belirtileri, dinî, ahlâkî ve içtimai zararları gibi konular üzerinde durulmuştur. Bunlar arasında Gazzâlî'nin *İhyâ'ü'l-ûlûmî'd-dîn*'nin özel bir yeri vardır. Eserin "Kitâbü Zemmi'l-kibr ve'l-ucb" başlıklı bölümünde konuyla ilgili başlıca âyet ve hadislerle seleften intikal eden açıklamalar aktarılmıştır. Tevazu, kibir kavramının anlamı ve mahiyeti, kibirlenmenin zararları, çeşitleri ve dereceleri; ilim, amel ve ibadet, soyluluk, güzellik, zenginlik ve güç şeklinde sıralanan kibir sebeplerinin gerçek anlamı ve değeri; alçak gönüllü insanların karakter yapıları, kibir hastalığının tedavisi ve tevazu erdemini kazanmanın yollarıyla ucb kavramı dinî, ahlâkî, psikolojik, pedagojik vb. yönlerden incelenmiştir. Eser, gerek sistematik gerekse içerik yönünden konuyla ilgili sonraki literatür için bir model oluşturmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "kbr" md.; a.mlf., *ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a* (nşr. Ebû'l-Yezîd el-Acemî), Kahire 1405/1985, s. 299-307; *Lisânü'l-'Arab*, "kbr" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "kbr" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "kbr" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "kbr" md.; Buhârî, "Libâs", I, 2, 5, "Edeb", 61; Müslim, "İmân", 147, "Cennet", 47, "Libâs", 42-48; Ebû Dâvûd, "Libâs", 26; Tirmizî, "Birr", 61, 71; Hâris el-Muhâsibî,

er-Ri'âye li-hukûkullâh (nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Beyrut 1405/1985, s. 335-426; İbn Kuteybe, *'Uyûnü'l-aḥbâr* (Tavîl), I, 381-388; İbn Hibbân, *Ravzatü'l-ḥukalâ' ve nüzhetü'l-fuzalâ'* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd v.dğr.), Beyrut 1397/1977, s. 59-63; İbn Miskeveyh, *Tehzîbü'l-aḥlâk* (nşr. İbnü'l-Hatîb), Kahire 1398, s. 165-167; Mâverîdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, Beyrut 1398/1978, s. 231-236; İbn Abdülber, *Behcetü'l-mecâlis*, I, 437-448; Gazzâlî, *İhyâ'* (Beyrut), III, 336-377; İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muḥarremü'l-uecîz* (nşr. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed), Beyrut 1413/1993, IV, 563; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, Kahire 1323, IV, 5; Ferîd Vecdî, *DM*, VIII, 43.

MUSTAFA ÇAĞRICI

KİÇİK MESCİDİ

Ankara'da XV. yüzyıla ait cami.

Gecik / Keçik / Gicik Mescidi olarak da bilinir. Ulucanlar caddesinde yer alan mahalle mescidi karakterinde küçük bir camidir ve bu sebeple yapıldığı dönemde Orta Anadolu'da keçik / gecik şeklinde de telaffuz edilen küçük / gicik "küçük" sıfatıyla tanınmış olmalıdır. 847 (1443-44) tarihli kitâbesinden bânisinin Hacı İsmâil b. İbrâhim adlı bir zat olduğu öğrenilmektedir. Orijinal halini büyük ölçüde kaybetmiş bulunan yapı, uzun süre Kızılay'ın deposu olarak kullanıldıktan sonra 1963 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılarak ibadete açılmıştır.

Halen mevcut örtüsü sivri çatı şeklindedir ve kiremit kaplıdır; duvarları kerpiçle örülmüş, subasmanına kadar moloz olduğu görülen alt bölüm çimento ile sıvanmıştır. Kareye yakın dikdörtgen planlı olan mescid doğu yönünde pencere içinden ulaşılan bir minareye sahiptir. 1963'teki onarımdan önce tavandaki ahşap kirişler üzerinde görülen yeşil ve kırmızı bitkisel bezemeler bugün artık mevcut değildir. Dört ahşap direk taşıyan ve halen bir tahta perdeyle kapatılmış olan kuzeydeki kadınlar mahfili tamamen yenilenmiş durumdadır; buraya doğudaki basit bir merdivenle çıkılmakta, ortasında ise balkon şeklinde müezzin mahalli bulunmaktadır. Yapının doğusundaki üzerinde kitâbenin de yer aldığı kapı onarım sırasında kapatılarak batı tarafından yeni bir kapı açılmıştır. Dokuz pencereden sekizi tamamen yenilenmiş, yalnız kadınlar mahfilinin batısında yer alan alçı pencere orijinal haliyle bırakılmıştır.

Mescidin tavanına kadar yükselen mihrap orijinaldir ve sadece alt kısmı onarım görmüştür. Alçıdan kalıplama tekniğiyle alçak kabartma olarak yapılan mihrabın

Kicik Mescidi – Ankara

nişi çokgendir ve bugün süslemeleri belli olmayacak derecede boyalıdır. Stalaktitli nişin iki yanında küp başlıklı sütunçeler bulunmaktadır. Mihrap iki bordürle kuşatılmış olup dıştakinde sülüs hatlı kelime-i tevhid, ikinci bordürde ise geometrik bir desen tekrarlanmaktadır; nişin köşeliklerinde de aynı desenin devam ettiği görülür. Boya yüzünden motifleri pek anlaşılamayan nişin en önemli süslemeleri beş ve on köşeli yıldızlar meydana getiren geçmelerdir. Kare kaide ve sütun başlıkları rozet motifleriyle bezenmiştir. Mihrap alınlığında ve tacında üç şerit halinde sülüs hatla yazılmış Kur'an'dan âyetler göze çarpmaktadır. Kaba ahşaptan yapılmış sade görünümlü minber orijinal değildir. Müezzin mahalli önünde mavi zemin üzerine dörde bölünmüş bir çerçeve içinde beyaz boya ile yazılmış, caminin 1175 (1761-62) tarihinde tamir edildiğini bildiren ahşap bir kitâbe bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mübârek Galib, *Ankara II: Kitâbeler*, İstanbul 1928, s. 29; Nurettin Can Gülekli, *Ankara: Tarih-Arkeoloji*, Ankara 1948, s. 123; a.mlf., *Ankara Rehberi*, İstanbul 1949, s. 82; Gönül Öney, *Ankara'da Türk Devri Yapıları*, Ankara 1971, s. 44-46; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisi II*, s. 253; İbrahim Hakkı Konyalı, *Ankara Camileri*, Ankara 1978, s. 37; Yıldız Demiriz, *Osmanlı Mi'marisinde Süsleme*, İstanbul 1979, I, 185-186.

ÖZKAN ERTUĞRUL

KIEPERT

Yaptıkları Türkiye haritalarıyla tanınan baba-oğul iki Alman coğrafya ve kartografi uzmanı.

Johann Samuel Heinrich Kiepert. 31 Temmuz 1818 tarihinde Berlin'de doğdu. Aynı şehirdeki Sâmî diller okulunu bitirdi. Daha sonra coğrafya, özellikle de kartog-